

TIMIȘOARA ÎN PERIOADA BELLE ÉPOQUE: BALURI ȘI DIVERTISMENT ÎN SFERA PUBLICĂ*

Daniela Stanciu-Păscărița**

Cuvinte cheie: cod comportamental, loisir, șvabi bănățeni, carnete de bal, Primul Război Mondial

Keywords: code of manners, entertainment, the Banat Swabians, dance cards, World War I

Lungul secol al XIX-lea este definit de o polarizare puternică. Monarhia habsburgică se redefineste prin instaurarea regimului dualist iar forța capitalei imperiale – Viena – se defalchează, un rol important fiindu-i atribuit Budapestei. La nivel imaginar și ideatic, periferia se raportează la capitală prin preluarea prin imitare a modelelor culturale în artă, arhitectură, urbanitate și coduri comportamentale. *Zeitgeist*-ul finalului de secol XIX cuprinde aspecte de divertisment și socializare, prin participarea actorilor urbani la sfera socială, orașul fiind cel care oferă un cadru propice de petrecere a timpului liber. Pe lângă citirea ziarelor, frecventarea cafenelelor și a restaurantelor, plimbarea prin parcuri sau promenadă, actorii urbani reușeau să socializeze și să se cunoască la balurile, care aveau loc în întreaga monarhie.

Balurile secolului al XIX-lea din dubla monarhie pot fi interpretate în cheia democratizării societății și participării unei categorii extinse de orașeni la acestea. Bineînțeles că, la curtea vieneză, balurile aveau forme diferite de manifestare decât în celelalte orașe ale monarhiei, însă considerăm că de la Viena pornea moda și, implicit, spiritul balului.¹ Balurile puteau fi publice sau private, în rețeta ideală a unei astfel de manifestări sociale nelipsind codul

---

* Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului *Limbă și cultură germană în România 1918–1933. Realități “postimperiale”, discurs public și câmpuri culturale*, finanțat de UEFISCDI la ICSU Sibiu cu indicativul PN-III-P4-ID-PCCF–2016-0131.

** Universitatea *Lucian Blaga* Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, b-dul Victoriei, nr. 10, e-mail: daniela.stanciu@ulbsibiu.ro

¹ Ruth Katz, “Waltz Interlude,” în *The Imperial Style: Fashions of the Hapsburg Era* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1980), 65.

comportamental, muzica, comitetul de organizare, perechile îmbrăcate în ținute elegante², dansul, divertismentul, precum și accesoriile specifice: ordinea de dans, carnetul de bal, eticheta. Nedorindu-se a fi o cercetare exhaustivă, subiectul analizat în acest studiu se axează pe balurile publice, anunțate pe scară largă în presa de limbă germană din Banat, ceea ce indică, în primul rând, apetența și participarea largă a actorilor urbani la astfel de manifestări.

Funcțiile balurilor erau multiple și interpretate de societate într-o cheie personală și socială, deopotrivă. În primul rând, putem aduce în discuție aspectul de divertisment și socializare, deseori cronicile din presă apreciind un bal după criteriul de distracție avut de participanți. O funcție esențială a balului era cea maritală, domnișoarele de măritat venind însoțite de mame sau surori măritate pentru a-și întâlni alesul. În raport cu averea, zestrea deținută și statutul social, cavalerii invitau domnițele la dans, pentru a conversa și, eventual, a le curta. Din acest considerent, un cuvânt-cheie al balului este jocul erotic.³ Mai mult decât atât, sala de bal reprezenta locul ideal de afișare al actorilor urbani în spațiul public. Elitele orașelor țineau să apară la baluri, să discute și să acumuleze capital simbolic. Apoi, discuțiile *fără perdea* puteau fi purtate de oameni politici, negustori, poeți, scriitori, ofițeri. Balurile erau de mai multe feluri, de la cele oficiale, la cele mascate (costumate), caritabile, serate dansante și carnaval.⁴

În spațiul transilvănean și bănățean al secolului al XX-lea, majoritatea balurilor publice erau plănuite de asociații, comitetele de organizare fiind amintite deseori de către presă. Comitetul de aranjare⁵ al balului se ocupa de trimiterea invitațiilor către organele de presă, de aranjarea sălii, iluminat, procurarea de băuturi și mâncare, de muzică, iar uneori și de ordinea de dans. Un rol important în Timișoara îl aveau ofițerii, orașul având o garnizoană importantă. Aceștia se implicau nu doar în organizarea de baluri, dar participau cu ardoare și la cele plănuite de asociații. Deseori întâlnim fanfarele militare în balurile asociațiilor, muzica militară fiind apreciată în epocă. Perioada Carnavalului este metaforizată în presa de limbă germană, prin apariția *Prințului Carnaval*, care aducea orașenilor voia bună și distracția. Perioada carnavalului era cea mai încărcată de evenimente sociale din an, începând după Anul Nou și întinzân-

² Adrian-Silvan Ionescu, “Modă românească și modernizare europeană 1830–1920,” *Muzeul Național* 16 (2004).

³ Dan-Dumitru Iacob, *Elitele din principatele române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sociabilitate și divertisment* (Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, 2015), 163.

⁴ Dan-Dumitru Iacob, “Balurile înaltei societăți din Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea,” în *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, Laurențiu Rădvan, ed., (Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, 2007), 264.

⁵ În germană poartă denumirea de *Arrangierungskomitee* (comitet de aranjare).

du-se până la Lăsatul Secului (în general, până la finalul lunii februarie), când *Printul Carnaval* este descris ca un cadavru muribund.⁶

Un element esențial al unui bal reușit era dansul, care se prefigura după o ordine clară. Acestui scop îi serveau ordinele și carnetele de bal. Dansurile la modă în perioada Belle Époque erau cvadrila, valsul, polka, cotillon, mazurka, csardas, Two-Step, iar timid, își făcea apariția și tango-ul. Polka putea fi lentă sau rapidă, cvadrila se dansa în patru sau mai multe perechi, iar mazurka era deseori mai alertă. O atenție mai mare i-o acordăm valsului, care, în comparație cu menuetul, devenise un dans al oamenilor și pentru oameni. Toată lumea dansa și dansează vals. Când, în 1814, s-a întrunit Congresul de la Viena pentru a restabili noua ordine politică în Europa, după încercările lui Napoleon de a distruge casele regale vestice, pentru a-și impune propria dominație imperială, au fost aduși în același loc, nu doar diplomați și delegați ai naționalităților, ci și reprezentanți ale diferitelor clase sociale, întrunindu-se așadar aristocrații Vechiului regim cu negustorii, industriașii și meșteșugarii, împinși înainte de ideile revoluționare. Iată că în acest context, valsul nu cunoștea granițe politice sau sociale. De acolo provine și fraza, devenită paradigmatică: “Congresul nu discută, el dansează”. Monarhii Franței, Prusiei și Rusiei l-au invitat pe Johann Strauss Senior să prezinte tuturor valsul, ceea ce a dus la prodigioasa imagine a șase mii de oameni care valsau în Palatul Apollo din Viena. Imensul palat deținea cinci saloane de bal mari și 31 de încăperi mai mici, în care Congresul se putea desfășura în pași de vals.⁷

Ordinele de dans⁸ (*Tanzordnungen*) erau structurate în două părți: înainte și după pauză, și conțineau dansurile în ordinea în care urmau să aibă loc. Organizatorii balurilor se străduiau să ofere ordine de dans cât mai atrăgătoare, legate în piele, carton, catifea sau pe ramă metalică, având forme geometrice diferite: pătrate, rectangulare, romboidale, hexagonale. Coperțile erau decorate și conțineau sigla asociației sau alte însemne specifice, desene, gravuri sau imitau chiar pagina ziarului. Unele carnete de bal conțineau și obiecte pentru scris, creion sau stilou, pe care domnișoara îl înmâna partenerului căruia i-a acordat dansul, pentru a-și nota numele. Carnetele de bal erau prevăzute și cu un șnur colorat, pe care domnișoara îl putea prinde de rochie.

Cercetătorul Adrian Silvan Ionescu descrie ținuta domnișoarelor la bal, ca având următoarele accesorii, nelipsite: “Accesorii indispensabile erau mănușile, evantaiul și lornionul iar pentru serate dansante, carnetul de bal cu coperți de

⁶ “Faschings-Chronik,” în *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd* (14. Feber 1905): 3.

⁷ Katz, “Waltz Interlude,” 65–66.

⁸ Raluca Maria Frîncu, Dana Roxana Hrib, *O istorie a balului cuprinsă în ordinele de dans: catalog de expoziție/ A History of the Ball comprised in the dance cards: Exhibition catalogue* (Sibiu: Editura Muzeului Național Brukenthal, 2017).

argint sau aur și pagini subțiri de fildeș pe care erau înscrise, cu un condei, la fel, din metal prețios, ordinea dansurilor și partenerii cărora le-au fost acordate. De obicei, la talie era agățat un neseker care, la capătul mai multor lăntișoare, avea aninate carnetul de bal și creionul său, o oglinjoară, un flacon de parfum, ori cu săruri folosite în caz de leșin (dacă participanta știa că are asemenea predispoziție) și un suport în formă de cornet pentru un buchețel de flori proaspete care putea fi detașat și prins de decolteu sau la umăr”.⁹

Comportamentul damelor și al domnilor la un bal, indiferent de natura acestuia, era definitiv pentru perioada premergătoare Primului Război Mondial. Eticheta și modul în care se înfățișau, se prezentau, se îmbrăcau, conversau actorii sociali, jucau un rol important în orice societate europeană. Se publicau coduri de comportament și etichetă, în care erau clar evidențiate regulile sociale, precum și ordinea în care trebuiau îndeplinite acestea.

Peste ocean, în Statele Unite ale Americii, spre exemplu, se publicau atât coduri cât și diverse scrieri care satirizau rigiditatea societății. La intrarea în clădirea în care avea loc balul, gentlemanul trebuia să conducă domnișoara la garderobă, apoi să se îndrepte spre garderoba domnilor. Eticheta socială prevedea ca acesta să își lase haina și să dea bacșiș băiatului de la garderobă, să își îndrepte papionul și fracul și apoi să meargă să își aștepte partenera. Eticheta damelor prevedea faptul că acestea pot să petreacă între un sfert și o jumătate de oră în garderobă, unde damele de companie le ajută să își îmbroză ținuta, să își aranjeze frizura, iar apoi să iasă cu carnetul de bal în mână (dacă dețineau unul) în fața garderobei, unde așteptau domnii. În mod normal, cel mai dorit dans era primul, așadar era de așteptat ca gentlemanului care a însoțit domnișoara la bal să îi fie acordat acesta.¹⁰

Balurile sau *soirée*-urile, cum mai erau numite, trebuiau anunțate cu cel puțin o săptămână înainte, invitația trebuind să fie tipărită, în mod ideal, și exprimată la persoana a treia. O garderobă în care să existe și persoane adjuvante, care să ajute domnițele să își scoată hainele de stradă și să își aranjeze veșmintele, era indispensabilă. Într-un cod comportamental din S.U.A. din secolul al XIX-lea, este recomandat ca invitații să nu se prezinte la bal la ora exactă, întrucât este “la modă” să întârzie chiar și o oră întreagă. Femeile măritate trebuiau să fie însoțite de soții lor, cele nemăritate de mamele lor sau de o persoană mai în vârstă de sex feminin (*chaperon*). Vestimentația trebuia adaptată evenimentului; așadar, un domn care se prezenta la bal în ținută de călărie, spre exemplu, era considerat nelalocul lui, societatea criticându-l. În cazul în care un domn invită o domnișoară la dans, iar aceasta refuză

⁹ Ionescu, *Modă românească*, 147.

¹⁰ Bert Milton, *How to Behave in A Ball Room also Directions For Some Swell New Tango Steps etc.* (Boston: The A.M. Davis Company Publishers, 1914).

politicos, spunând că a promis altcuiva dansul, își poate rezerva următorul dans. Trebuie să aibă însă în vedere că nu este elegant ca ulterior să le invite pe vecinele domnișoarei la dans. O domnișoară nu are voie să refuze o invitație la dans, dacă nu a promis dansul respectiv altcuiva. De altfel, nici femeile măritate, dar nici fetele tinere, nu au voie să părăsească sala de bal neacompaniate. Alături de ele trebuia să se afle fie alte femei măritate, fie mamele lor (în cazul domnișoarelor). În timp ce dansează, fetele ar trebui să zâmbească subtil și să încline ușor capul într-o parte politicos. Râsul excesiv nu este considerat ca fiind elegant.¹¹

Damele care sunt invitate la dans mai des decât celelalte domnișoare nu ar trebui să se laude cu asta, ca să le facă în ciudă. Mai degrabă ar putea să le recomande acestor domnișoare, mai puțin norocoase, domni dintre cunoștințele lor. În ceea ce privește dansul propriu-zis, cei care nu cunosc foarte bine pașii unei quadrille, spre exemplu, mai bine ar evita să îl danseze, decât să îi încurce pe ceilalți dansatori. Dacă unul dintre dansatori se încurcă în timpul dansului, acesta nu trebuie luat în derâdere, ci mai degrabă ceilalți dansatori ar putea să îi explice care sunt pașii exacti. Un cod de comportament social din 1833, considera valsul a fi un dans prea apropiat și intim, pentru ca acesta să fie dansat de femeile nemăritate.¹² Această situație se va schimba odată cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Asociația filarmonică (*Philarmonischer Verein*) a organizat o petrecere de revelion în “reduta orășenească”. Întâlnirea a început cu un concert oferit de mai multe coruri aflate sub conducerea maestrului Martin Kovacsek, fiind continuată de monologurile umoristice ale domnișoarei Erna von Gyürky și a domnului Julius von Gyürky. După miezul nopții a început încântătorul dans, deschis de către prima cvadrilă constituită din mai bine de 30 de perechi de dansatori.¹³

Társaskör din Iosefin (Josefstädter Társaskör) a organizat petrecerea de revelion în sălile hotelului *Zum Goldenen Löwen*, distracție foarte apreciată de către participanți, așa cum obișnuiește această asociație dedicată sociabilității să impresioneze tot timpul. Înainte de miezul nopții a concertat o formație muzicală, urmată de o tombolă cu premii valoroase, iar apoi mult așteptatul dans (*Tanzkränzchen*).¹⁴

În același an a organizat și Asociația de muzică și cântec din Fabric o

¹¹ Elisabeth Celnart, *The Gentleman and Ladys Book of Politeness and Propriety of Deportment, dedicated to the Youth of both sexes* (Boston: Allend and Ticknor and Carter, Hende&Co, 1833), 182–186.

¹² Ibid., 186–188.

¹³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Sylvesterfeier* (Dienstag, 3. Jänner 1905): 2.

¹⁴ Ibid.

petrecere de revelion cu societate închisă, în cadrul căreia unii participanți au oferit concerte, alții scene umoristice.¹⁵

Sezonul carnavalului reprezenta o perioadă importantă în desfășurarea manifestărilor distractive, de dans ale societății. Atât presa sașilor sibiieni cât și ziarele de limbă germană din Banat acordă un interes sporit perioadei carnavalului, în care actorii sociali încep să ocupe un rol fruntaș în paginile ziarului. Importante devin acum asociațiile care organizează baluri, serate dansante sau concerte combinate cu dans.

Carnavalul este caracterizat de presă drept cea mai frumoasă perioadă a anului, în care actorii sociali, fie ei germani, români, maghiari, evrei sau sârbi, se întâlnesc, dansează, socializează în acordurile line ale valsurilor și ciocnirilor de pahare. Carnavalul este metaforizat prin apariția Prințului Carnaval – o persoană care la începutul fiecărei manifestări dansante se maschează, întruchipând întocmai distracția care urmează să se dezvăluie publicului. În diferitele articole de presă și memorii analizate, este reliefată personificarea Prințului Carnaval – o figură așteptată de toți actorii sociali, întrucât aceasta aduce cu sine distracția, amuzamentul, dansul și starea de bine generalizată. Prințul Carnaval cunoaște mai multe ipostaze, întrucât în perioada de final a sezonului de carnaval și baluri mascate, acesta ia forma unui muribund, care se apropie de moarte. Articolele de ziar anunță în ultimele zile ale sezonului de carnaval plecarea Prințului, unele dintre asociații anunțând chiar înmormântarea acestuia.

Un caz elocvent de pregătire a unui bal ne este oferit de către presa timișoreană. Comitetul de organizare al balului asociației *Weißer Kreuz* s-a întrunit în data de 3 ianuarie 1905 în apartamentul soției Obergespan-ului von Molnár pentru a lua ultimele decizii organizatorice. Mulțumită curtoaziei tuturor cercurilor definită prin interesul clar arătat de aceștia de a participa la bal, prin bogatele donații făcute, evenimentul se preconiza a deveni un adevărat succes. Balul va avea loc în data de 4 februarie 1905 în sălile Redoutei cu începere de la ora 09:00 seara. *Stadtkommune* a preluat sarcina iluminatului sălii, urmând ca acesta să se asemene unui salon de ceai și cafea. Sala va fi împodobită pe toate părțile cu stambă albastră cu puncte albe specifică Honi-Mode și cu emblema *Weißer Kreuz*. Aceste nuanțe vor reprezenta tonul de bază al întregului bal.¹⁶

Scopul balului este unul caritabil, așadar comitetul de organizare se așteaptă să unească în armonie toate clasele sociale ale Timișoarei pentru îndeplinirea acestui țel nobil. În conferința condusă de doamna Obergespan von Molnár aceasta a anunțat că din comitet au fost de acord să participe notabilitățile: baronii k.u.k Kämmerer Béla, Stefan Louis și Julius Ambrózy, membrii Casei

¹⁵ Ibid.

¹⁶ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd*, "Honi bál" des "Weißen Kreuz"-Vereines (5. Jänner 1905): 3.

Magnaților: baronul Milan Baich, baron Géza Duka și Josef v. Gáll, Kronanwalt Substitut Julius Kuchler, Vizegespan Gregor Kabdebo, ministrul Graf Carl Rhuen-Héderváry, Tafelpräsident Dr. Josef von Latzy, Obergespan Viktor von Molnár, GM Schikovsky, contele Johann Serényi, k.u.k Kämmerer Josef von Tabódy, Oberst von Weiß, Scheinrath Dr. Julius von Blasscs und Geheimrath Dr. Alexander Wekerle.¹⁷

Mai multe modele de costume în stilul Honi au fost dispuse înspre vizionare formând punctul central de atracție și interes. Materialele și accesoriile necesare costumelor se găsesc în magazinul central de mărfuri al fraților Deutsch, în timp ce de producția costumelor se ocupă la cea mai stilată calitate și cele mai mici prețuri, cei de la stabilimentul de modă *Kinsky und Holzer*. Aproape 300 de doamne din societatea timișoreană au comandat costume în stilul modei Honi.¹⁸

Muzica pentru dans a fost asigurată de Regimentul de Infanterie 29 și de *Mito'sche Nationalkapelle*. În saloanele de ceai și cofetărie au fost prezente în organizare 44 de doamne din înalta societate, dintre care le amintim pe următoarele: Géza von Avarffy, Gedeon von Bécsi, David Blau, Heinrich Billing, Alexander Balka, contesa Aladár Dessewffy, dr. Johann Darabanth, Richard von Eisenstädter, dr. Ignaz Fáy, Desider von Heinrich, dr. Friedrich Hajdu, Irma Hinterseer, Johann von Jeszenszky, Paul von Jakabffy, Alexander von Ioanovich, Julius Kuchler, Gregor Kabdebó, etc.¹⁹ Prețurile consumației în saloanele de ceai și cofetărie au fost stabilite în felul următor: o cană de ceai 60 creițari, o cană de cafea 40 creițari, înghețata 60 creițari, o bucată de patiserie 20 creițari, o portocală 20 creițari.²⁰

De ordinea de dans și de aranjamentele în timpul balului s-au ocupat domnii: dr. Rudolf Menczer (*Hauptarrangeur*) cu următorii membrii adjuvanți: Emil Babusnik, Franz Bée, Géza Frank, Desider Gulácsy, Eugen Györbiró, dr. Elek Heinrich, dr. Ludwig Kovacsics, Viktor von Molnar junior, dr. Josef von Wimmer.²¹

La casa de bilete au fost desemnate doamnele: Louise Rieger, Josef Csassnek și domnișoara Rosina Marsits, precum și domnii Nikolaus Csassnek, Josef Nemes și Anton Lovas. Presa îndeplinește și funcția de canal de comunicare între comitetul de organizare al balurilor și anunțurile făcute publicului larg. Așadar, *Temesvarer Zeitung* informează că membrii din comitetul de distracții (*Vergnügungskomitee*), precum și cei din comitetul de aranjamente/ordine

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

sunt invitați să sosească la sala Redoutei la ora opt jumătate pentru a-și ocupa posturile.²²

Fiind un bal caritabil, elita timișoreană s-a implicat activ în donații, atât financiare cât și alimente și diferite alte produse: baronul Ludwig Ambrózy 100 coroane; GM. Steffan von Illheim, Kornelie Dimitrievits, Malvine von Sternthal, doamna Julius von Avarssy, contesa Marie Dessewffy – fiecare câte 20 coroane; Louise Rieger, doamna Csassnek și doamna Alexander Sluk câte 10 coroane, doamna Katosnyi (Rubin) câte 5 coroane. Doamnele din comitet au donat articolele de cofetărie, ceaiul, cafeaua neagră, înghețată, portocale, etc. Șampania a fost donată de către Demeter Dragonescu, Ludwig Weiß, și de firma Francois (câte 12 sticle), dr. Johann Darabanth 10 sticle, Richard von Eisenstädter 6, iar domnul Béla Láng și doamna Adolf Polgár câte 5 sticle. În total au fost donate 50 de sticle.²³

Balul Patinatorilor este anunțat în presă încă cu două săptămâni înainte ca acesta să aibă loc. Comitetul de organizare a avut o întâlnire în data de 7 ianuarie 1908 în care au dezbătut problemele decorului, a ordinii de dans, a muzicii, etc. Domnii Martin Gemeinhardt și Stan Vidrighin au raportat cu privire la aranjarea sălii de bal, care se anunță a fi magnifică. Comitetul de dans era condus de către dr. Rudolf Menczer, care anunță că ordinele de dans au fost pregătite deja. Balul se anunță ca fiind unul dintre cele mai așteptate de către societatea timișoreană.²⁴

Pornind de la premisa unui bal de elită, care să întrunească armonios toate clasele sociale, organizatorii balului: dr. Rudolf Menczer, Emil Babusnik, Ludwig Hilt, dr. Josef von Wimmer și-au îndeplinit misiunea. Decorul a constat în ornamente care imitau bulgării de zăpadă, precum și emblema asociației: patinele de schiat, sala Redutei fiind înfrumusețată într-o ambianță iernatică, fiind un cadru ideal pentru dansurile doamnelor. Carnetele de bal pentru dame erau excepționale, fiind fabricate dintr-o placă din argint, ornamentată cu simbolul patinelor cu agrafe și îmbrăcate într-o piele de capră, tip Maroquin, în culori de alb și albastru. Bărbații au primit de la comitetul balului câte un ac (de cravată) emailat. Presa ne transmite faptul că ordinea de dans a fost virtuoașă, conținând atât vals, cât și cvadrilă. Balul a fost încununat de o atmosferă animată, care a durat până în zorii zilei, la orele șase dimineața.²⁵

Balul *Társaskőr* din Fabric organizează în data de 11 februarie 1905 în diferitele spații ale *Fabrikshof* un bal. Prețul de intrare a fost stabilit la două coroane

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Eislauf-Ball* (5. Jänner 1908): 4.

²⁵ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Faschings-Chronik 1905. Ball des Eislaufvereines* (24. Jänner 1905): 5.

de persoană, membrii asociației plătind doar jumătate. Balul începe la ora nouă seara iar biletele pot fi procurate în perioada 9–11 februarie, în intervalul orar 5–7 din spațiile asociației *Társaskör* și de la hotelul *Pfau* sau înainte de începerea balului. În fruntea comitetului de organizare se află domni Mathias Christian (președinte), Emerich Wessely (vicepreședinte), Kaspar Tussel (casier), Koloman Fiala (secretar) și Ferdinand Teufel, drept aranșor de muzică.²⁶

Aceeași asociație amintită mai sus organizează în data de 1 februarie 1905 în sala localului *Elisabeth* o distracție dansantă cu circuit închis, cu începere de la 8 jumate seara. Prețul biletului de intrare era de 1 coroană de persoană sau 2 coroane biletul pe familie.²⁷

Asociația filarmonică (*Philharmonischer Verein*) organizează în data de 6 martie 1905 (*Faschings-Montag*) în reduta orășenească un bal mascat. Biletul de intrare este de 3 coroane de persoană, iar damele sunt rugate să se mascheze sau să poarte o toaletă de serată, în timp ce domnii sunt așteptați mascați sau în toalete de bal. Biletele pot fi procurate în zilele de 4, 5 sau 6 martie între orele 10 și 12 de la casieria asociației, situată la primul etaj al hotelului *Kronprinz*.²⁸

Un alt tip de divertisment este constituit de serate. În general seratele publice erau organizate de diferitele asociații. Un exemplu elocvent în acest sens este serata asociațiilor femeilor izraelite, care a avut loc în data de 14 ianuarie în sala Redutei, fiind acompaniată de concert de pian, precum și de dans (*Tanzkränzchen*). Din comitetul de pregătire a făcut parte și echipa bărbaților, al cărui președinte a fost ales Béla Rósa, care s-a ocupat cu precădere de aranșarea sălii.²⁹ Serata a avut scop caritabil, iar vedeta serii a fost domnișoara Ilnka Hirsch, fiica avocatului dr. Ignaz Hirsch, care a fost admirată de către publicul timișorean în timp ce cânta la pian opere compuse de Chopin și Liszt. Alți domni și doamne talentați au cântat diferite lied-uri, fie cu vocea, fie la pian și vioară. Biletele de intrare au fost puse în vânzare în toate cartierele, iar serata a fost una productivă și liniștită, bucurându-se de prezența unor somități din urbe.³⁰

Asociațiile și cluburile joacă un rol important încă de la jumătatea secolului al XIX-lea în Transilvania și Banat. Clubul burghez din Elisabetin (*Der Elisabethstädter Bürger-Klub*) obișnuia să se întrunească în localul propriu, la *Gasthaus zu den 3 Kronen* al lui Anton Graf, la început de an.³¹ Același club

²⁶ Ibid.

²⁷ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Der Elisabethstädter Társaskör* (28. Jänner 1905): 2.

²⁸ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Faschings-Chronik 1905* (24. Jänner 1905): 5.

²⁹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Soirée der isr. Frauenvereine* (1. Jänner 1905): 4.

³⁰ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Soirée der isr. Frauenvereine* (6. Jänner 1905): 3.

³¹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Der Elisabethstädter Bürger-Klub* (6. Jänner 1905): 4.

menționat organizase la data de 11 februarie 1905 în stabilimentul *Elisabeth* un bal. Jumătate din veniturile obținute au fost dăruite regimentului de honvezi nr. 48, iar cealaltă jumătate a intrat în casieria clubului.³²

Achțiunile caritabile sunt organizate și de către elita administrativă. De pildă, directorul teatrului din Timișoara, Ignaz Krecsányi, a căzut la învoială cu magistratul orașului pentru a invita la teatru 60 de orfani de la orfelinatul Gizela.³³

Sala Redutei din cazinoul Delvideki, deținută de Remi avea în componență o cafenea, un bufet și o berărie, în aceste localuri organizându-se concerte militare, putând fi puse la dispoziție înspre închiriere societăților închise pentru organizarea de baluri și picnicuri, la cele mai mici prețuri.³⁴ Cazinoul Délvidéki este locația ideală pentru organizarea de concerte. Așadar, la data de 8 ianuarie 1905 se organiza un mare concert dublu al capelei de muzică a regimentului de Infanterie cezaro-crăiesc nr. 29 în sala Redutei și al National-Musikkapelle a violonistului Jova Nikolits în sălile cafenelei, cu începere de la ora opt seara, intrarea fiind gratis.³⁵

Asociația *Temesvári Magyar Dalárda* organizează în 11 februarie 1905 în reduta cazinoului Délvidéki un concert acompaniat de dans (*Tanzkranzchen*), cu începere de la ora 8 jumate seara. Biletul de intrare costa 2 coroane, în timp ce cel pentru familii 4 coroane, membrii ordinari având intrarea gratis.³⁶ Evenimentele distractive par a nu se mai termina în cazinoul *Délvidéki*, printre baluri, spectacole și concerte organizându-se și seri de ceai (*tea-party*). Un exemplu grăitor în acest sens este petrecerea intitulată *Thee-Abend* (seară de ceai) din data de 5 martie 1905, descrisă ca fiind foarte animată, la care a participat un public select. Presa nu ne dezvăluie din păcate dacă la petrecere au fost consumate și băuturi alcoolice, însă menționează faptul că au fost prezente 38 de dame și 28 de domnișoare, unele venite din Ciacova și Jimbolia.³⁷

Hotelul *Pfau* din Fabric era o altă destinație aleasă pentru balurile mascate. La data de 6 ianuarie 1905 este anunțat în presă un mare bal mascat, *Rendezvous der schönsten Damenwelt* – un rendez-vous al celei mai frumoase lumi a femeilor. Intrarea costa 30 creițari, iar balul debuta la ora 8, seara. Hotelierul Anton Menzl pune la dispoziție închirierea de măști și costume în local.³⁸ Același hote-

³² *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Ball des Elisabethstädter Bürgerklubs* (28. Jänner 1905): 3.

³³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Die Waisen Kinder im Theater* (6. Jänner 1905): 4.

³⁴ Reclamă în *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd* (6. Jänner 1905): 5.

³⁵ Ibid.

³⁶ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Konzert der Magyar Dalárda* (8. Jänner 1905): 5.

³⁷ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Im Délvidéki Kasino* (7. März 1905): 5.

³⁸ Reclamă în *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd* (6. Jänner 1905): 5.

lier, Anton Menzl anunță și la data de 7 martie un Mare bal costumat, ultimul din sezon (*Letzter Grand Maskenball – Rendezvous der schönsten Damenmasken*), în hotelul *Pfau*. Publicul este asigurat că va beneficia de cea mai aleasă bucătărie și de cele mai deosebite băuturi, de care se ocupă, ca de fiecare dată, Anton Menzl.³⁹

În data de 28 ianuarie 1905 Asociația de muzică și cântec din Fabric (*Fabriker Musik-und Gesangsverein*) organizează un bal mascat și costumat în locațiile hotelului *Pfau*. Invitațiile se trimit unui circuit închis, prețul de intrare fiind stabilit la 1, 20 coroane.⁴⁰ Asociația de muzică și cântec (*Musik-und Gesangsverein*) din Fabric organizează un bal mascat în data de 28 februarie 1905 în sălile hotelului *Pfau*. Invitațiile au fost împărțite cu o lună înainte de începerea balului, fiind vândute toate biletele disponibile. Prețul unui bilet era de 1, 20 coroane, iar membrii asociației aveau o reducere de jumătate din preț.⁴¹ Balul este descris în presă ca fiind frecventat de un public numeros, care a fost dotat cu măști drăguțe iar participanții au animat de la bun început atmosfera, astfel încât întreaga distracție a fost una reușită. Prima cvadrilă s-a desfășurat pe două coloane înghesuite de publicul doritor de dans.⁴²

În cartierul Iosefin, balul burghez (*Josefstädter Bürgerball*) avea o tradiție îndelungată, fiind așteptat cu nerăbdare de către toți orașenii. În 1905 balul a avut loc în data de 8 februarie în sălile hotelului *Zum goldenen Löwen*, comitetul de organizare și aranjare fiind constituit din: domnii Edelmüller, Marschall, Pisyika, Lichtfuß, Neumann, Elter și Schön. Invitațiile nominale au fost trimise cu două săptămâni înainte iar presa promitea că acest bal urma să aibă o societate închisă, selectă. Veniturile obținute urmau să fie dăruite azilului (*Bürgerasyl*).⁴³

Un bal burghez (*Bürgerball*) a fost organizat și în cartierul Elisabetin de către Clubul burghez din Elisabetin (*Elisabethstädter Bürgerklub*) în seara de 11 februarie 1905, care este descris de presă ca fiind una dintre distracțiile cele mai reușite ale sezonului. Balul a fost frecventat de un public numeros și pretențios, fiind prezenți mulți dintre membrii elitei administrative a cartierului. Distracția a fost foarte animată, publicul dansând până în zorii zilei. Donații au fost făcute sub forma unor supraplăți de către: Michael Steigüber și Sparkassa und Kredit-Anstalt Corona (câte 4 coroane), Josef Weiß, dr. Markus Faber,

³⁹ Reclamă în *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd* (7. März 1905): 5.

⁴⁰ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Kostüm-und Masken-Ball* (8. Jänner 1905): 4.

⁴¹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Maskenball des Fabriker Musik-und Gesangsvereines* (28. Jänner 1905): 2.

⁴² *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Der Kostüm-und Maskenball des Fabriker Musik-und Gesangsvereines* (28. Jänner 1905): 2.

⁴³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Josefstädter Bürgerball* (27. Jänner 1905): 3.

directorul Josef Wittenberger, Franz Niemetz, Franz Fuchsa, frații Hofgärtner și Julius Prodanovits (câte 2 coroane), Ignaz Satlokal și Michael Albert câte 1 coroană. Clubul a donat 30 de coroane din încasările sale asociației timișene de honvezi (*Temeser Honvéd Verein*).⁴⁴

Un alt bal cu tradiție în orașul de pe Bega era cel organizat de către pompieri. Comandamentul pompierilor voluntari din Cetate obișnuia să organizeze anual câte un bal mascat, deseori acesta având loc în reședința orășenească, fiind unul dintre cele mai așteptate evenimente din urbe.⁴⁵ Brigada de pompieri voluntari din Fabric (*I. Kommando der Temesvarer freiw. Feuerwehr*) organiza un bal burghes (*Feuerwehr-Bürgerball*) în data de 25 februarie 1905 în *Fabrikshof*, acompaniat de reprezentări umoristice (*Dilettanten-Vorstellungen*). Intrarea la acest bal era de o coroană de persoană sau 2 coroane biletul de intrare pe familie. Balul începea la ora opt seara.⁴⁶

Comitetul de aranjare și decor al asociației *Társaskör* din Elisabetin anunță în data de 15 februarie că va organiza un bal costumat pe 2 martie 1905. Comitetul a luat decizia să permită intrarea la bal și a celor care vor sosi necostumați, oferindu-le acestora posibilitatea să își improvizeze un costum la intrarea în sala de bal. De trimiterea invitațiilor către public s-au ocupat domniile Josef Wittenberger, Julius von Gyürky și Karl Antaly.⁴⁷

Asociația de cântec a bisericii sârbești din Fabric (*Temesvár-Fabriker serb. Kirchengesangverein*) organizează la data de 15 februarie 1905 în hotelul *Pfau* un concert combinat cu dans (*Tanzkränzchen*), ale cărui încasări au intrat în casa asociației. Intrarea la concert costa 1,60 coroane pe persoană iar pe familie 3 coroane.⁴⁸

Spațiile publice erau deseori utilizate pentru întâlnirile membrilor asociațiilor. Un exemplu elocvent în acest sens este ședința generală a *Humanitas Tischgesellschaft* din Fabric, care a avut loc în data de 25 ianuarie 1905 în restaurantul *Zum schwarzen Bären*, fiind condusă de dr. Markus Freund. Adunarea constituantă a avut scopul de a stabili statutele asociației, care au fost pregătite de către dr. Marcel Rosenthal, dar și de a alege noii conducători. Președinte a rămas dr. Markus Freund, vicepreședinte a fost ales dr. Marcel Rosenthal, secretar Desider Schön, casier Heinrich Schlosser, controlor M. Christian, chestor Max Weinberger, președinte al comitetului de divertisment dr. Eugen Weiß.⁴⁹

⁴⁴ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Faschings-Chronik* (14. Feber 1905): 3.

⁴⁵ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Feuerwehr-Maskenball* (26. Jänner 1905): 3.

⁴⁶ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Feuerwehr-Bürgerball* (12. Feber 1905): 3.

⁴⁷ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Kostüm-Kränzchen* (15. Feber 1905): 3.

⁴⁸ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd Beseda* (12. Feber 1905): 3.

⁴⁹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Fabriker Humanitas-Tischgesellschaft* (26. Jänner 1905): 3.

Anotimpul de iarnă oferea prin particularitățile sale posibilitatea de a transfera comunitatea din spațiile publice închise, la aer liber, pe gheață. Pe lângă balurile și petrecerile care aveau loc în sălile de dans, se organizau evenimente și în afara acestora. Asociația de Patinatori organizează la data de 25 ianuarie 1905 o petrecere costumată pe gheață. Patinoarul era luminat festiv cu lampioane și lumini electrice iar muzica era asigurată de fanfara militară. Presa informează despre faptul că un public larg a participat la acest eveniment, actorii sociali costumându-se în cele mai diverse feluri. Suprafața gheții curată ca oglinda oferea o imagine încântătoare, în care se reflecta lumina lampionelor colorate, însoțite de costumele mirobolante și stilate. Publicul, pe gheață sau pe marginea patinoarului, a rămas până la lăsarea serii să asculte și să se bucure de muzica militară.⁵⁰

Perioada carnavalului era apreciată și de populația rurală. Nu dorim să insistăm pe acest aspect, însă dorim a menționa că se organizau petreceri de carnaval, acompaniate de dans în satele din jurul Timișoarei. Un exemplu elocvent în acest sens este carnavalul organizat în satul Detta în data de 18 februarie 1905 în hotelul *Bella vista*, de la ora 8 seara. Intrarea la acest carnaval era de două coroane.⁵¹

În categoria balurilor costumate se număra și cel anunțat de Asociația romano-catolică din Fabric (*Temesvár-Fabriker röm.-kath. Gesellenverein*), bal mascat care a avut loc în data de 19 februarie 1905 în sălile localului asociației (*Gesellenverein*). Pe lângă alte dansuri, presa menționează faptul că s-a dansat și *Kőrmagyar* de către perechile: Adam Falkmann (drept aranjour al dansului) cu Katicza Rupp, Albert Kiss cu Mariska Krajner, Zacharias Preisach cu Roszika Rupp, Stefan Balázs cu Antonie Jósárt, Karl Jungbert cu Katicza Hess și Ferdinand Nobel cu Susanna Doppler. Acesta era un dans la care participau șase perechi, iar numele dansatorilor ne reliefează faptul că participanții nu erau căsătoriți, unul dintre scopurile balului fiind cel marital. Balul a continuat cu jocul umoristic (*Lustspiel*) într-un singur act *Katonásan*, care a fost pus în scenă de către tinerii participanți la bal. Ultima atracție a serii era parada măștilor, paradă organizată după moda/stilul Barnum & Bailey. Balul începea la ora 8 iar prețul biletului de intrare era de 1 coroană (individual) și două coroane pentru o familie (trei persoane).⁵²

Ofițerii garnizoanei staționate în Timișoara sunt actori sociali care se implică deseori în viața publică, prin organizarea de seri de divertisment, baluri, concerte. În seara de sâmbătă, 4 martie 1905 ofițerii organizează, în cercuri restrânse, o seară de familie, combinată cu prelegeri, dans și *Cotillon* în

⁵⁰ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Eisfest* (26. Jänner 1905): 3.

⁵¹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Karneval in Detta* (12 Feber 1905): 3.

⁵² *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Kostümball im Gesellenverein* (16 Feber 1905): 3.

sălile hotelului *Hungaria*. Toți participanții pot susține faptul că toate așteptările lor au fost îndeplinite, privitor la multitudinea de evenimente organizate, și la deosebita aranjare a sălii. Soția căpitanului Angelo Springer – o genială artista muzicală – alături de locotenentul major Alfons Pfeiffer au reușit să creeze prin muzica cântată de ei o atmosferă elegantă. Concertul a debutat cu interpretarea la pian a domnișoarei Ida von Korniss, care a demonstrat dobândirea unei tehnici excepționale, care a bucurat tot publicul participant. Soția căpitanului Springer a încântat publicul cu niște prelegeri culturale și artistice foarte interesante. Locotenentul Hermann – un șvab adevărat – a provocat lumea la umor și râs prin prelegerile amuzante pe care le-a ținut, formând un couplet alături de căpitanul Degen. După aceste prelegeri umoristice, culturale și artistice a urmat dansul. Prima cvadrilă a fost aranjată de domnul locotenent baronul Sailer, a doua de locotenentul major Pfeiffer cu un Cotillon, care a fost dansat de nu mai puțin de 50 de perechi. Presa menționează faptul că această seară distractivă de familie arată cât de pozitiv este raportul din orașul Timișoara dintre corpul de ofițeri și societatea civilă, fiind prezent un număr mare de participanți din rândurile civile.⁵³

Cronica de carnaval pe anul 1905 descrie succesul luxuriant al balului organizat în cazinoul militar în data de 11 februarie 1905. Acesta a debutat cu două piese de teatru, dansul fiind deschis de un *Cotillon* cu mai multe perechi dansante. Abundența și interesul organizatorilor sunt renumite în oraș, astfel încât tot publicul participant a fost plăcut surprins de cele organizate și aranjate în cazinoul militar de către ofițeri. Presa ne descrie pe larg evenimentele serii de bal:

Seara de sâmbătă a întrunit cercurile ofițerești și cele civile în același loc, cazinoul militar fiind o destinație deosebită și potrivită pentru dans, teatru și concert. Muzica militară a deschis programul serii cu un recital sub conducerea Kapellmeister Heller al *Freischütz Phantasie* compusă de Weber. A urmat apoi recitalul de teatru *Furcht vor der Schwiegermutter*⁵⁴, susținut de actrița Tilde Gans, care a fost apreciată enorm de public datorită talentului și a reprezentării prețioase pe care a desfășurat-o. Această doamnă este caracterizată de naturalețe și siguranță în actul actoricesc, având un umor deosebit și o finețe poetică. Minunat a jucat rolul mamei vitrege și doamna Albine Herzog, alături de domnișoara Mizzi von Okolicsányi și de singurul reprezentant masculin, locotenentul Peroutka. Întregul cvartet a fost aplaudat la scenă deschisă, iar doamnele au primit buchete de flori.

După piesa de teatru a urmat un *Marsch-Potpourri* ca act muzical de

⁵³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Gemütliches Offiziersabend* (8. März 1905): 3.

⁵⁴ Frica de soacră (n.a.).

legătură, apoi piesa de teatru *Im Zivil*, scrisă de Kadelburg.⁵⁵ Cazinoul militar s-a prezentat într-o nouă lumină, cu un decor nou, doamna Emmi Wossala, soția maiorului general Ernst Wossala, captivând întreaga atenție, și-a jucat rolul cu multă grație și cu o atitudine poetică, încât a fost aplaudată și felicitată de întreaga societate. La ora 11 a început dansul, al cărui punct culminant a fost reprezentat de *Cotillon*-ul aranjat și orchestrat de căpitanul Wenig. Societatea de bal, compusă din membri ai cercurilor înalte militare și civile, a fost distrată din nou în sălile cazinoului militar.⁵⁶

Aceeași cronică de carnaval (*Faschings-Chronik*) informează publicul timișorean și cu privire la seara de teatru și cântec organizată tot în data de 13 februarie 1905, sâmbătă seara, în cazinoul *Délvidéki*. Secretarul de poștă și telegraf, domnul Alexander Erdély, a oferit un recital la vioară al legendei lui Henry Wieniawsky și *Chauson-Polonnaise*, acompaniat la pian de domnișoara Böske von Jeney, fiind aplaudați răsunător de public. *Erdély* a concertat cu alte ocazii și în Budapesta.

După acest moment muzical, scena a fost preluată de soția conțopistului de Finanțe, Ludwig Kovács, care a încântat publicul cu câteva cântece ungu-rești și valsuri. *Eroina teatrului nostru*, doamna Anna Hadrik, a recitat poezia *Rabasszony* scrisă de Josef Riss. După aceste recitaluri poetice, a urmat cina comună (*Souper*) iar apoi mult-așteptatul dans, care a durat până în zorii zilei.⁵⁷

Cronica de carnaval a anului 1905 anunță modul de desfășurare al serii de divertisment care a avut loc în 11 februarie în sălile hotelului *Zum goldenen Löwen*, pregătită și organizată de *Josefstädter Társáskör*. Intitulată *Corso-ul Florilor (Blumenkorso)*, seara distractivă a depășit toate așteptările. Aproape toate damele au apărut în îmbrăcăminte elegantă de bal, accesoriată cu flori, iar sala, decorată tot cu flori, a atras admirativ toate privirile. Dansul a fost precedat de o promenadă muzicală, executată de fanfara regimentului de infanterie nr. 29. Muzica a alternat toată seara, fiind asigurată atât de capela națională, cât și de regimentul de infanterie amintit mai sus.⁵⁸

Asociația *Temesvári Magyar Dalárda* organizase, la fel ca celelalte acțiuni menționate mai sus în seara de 11 februarie 1905, o seară de dans cu societate

⁵⁵ Heinrich Kadelburg (14 Februarie 1856, Budapesta – 13 Iulie 1910, Mariánské Lázně, Marienbad, Cheb Bohemia) a fost director al *k.u.k prov. Carl-Theater* din Viena și vicepreședinte al Österr. Direktorenverbandes. Despre teatrul german, în Paul S. Ulrich, Gunilla Dahlberg, Horst Fassel, eds., *Im Spiegel der Theatergeschichte. Deutschsprachiges Theater im Wechsel von Raum und Zeit/ In the Mirror of Theatre History. German Theatre Intercultural Relationships from the Past to the Present* (Berlin: LIT Verlag, 2015).

⁵⁶ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Faschings-Chronik* (14. Feber 1905): 3.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

închisă în cazinoul *Délvidéki*, la care a luat parte un public numeros, printre care se numărau și membrii asociației. După câteva recitaluri de cântec ale unor membri ai asociației, acompaniate de pian, a urmat dansul.⁵⁹

Balul muncitorilor și membrilor din administrația Fabricii de pantofi *Turul*, a avut loc în data de 11 februarie 1905 în sălile hotelului *Pfau*. Balul a debutat cu un spectacol muzical, în cadrul căruia au cântat domnișoara Roszika Schwarz, doamna dr. Edmund Kovács și domnișoara Irma Haller (primadona teatrului timișorean). Apoi a urmat dansul la care au participat toți cei prezenți. Dr. Edmund Kovács a fost cel care a condus comitetul de aranjare și decor, fiind lăudat de către toți cei prezenți la bal.⁶⁰

Asociațiile militare și de casine se angajează deseori în organizarea de serate muzicale și concerte, spre a potența viața socială, artistică și spirituală a orașenilor. Presa descrie parcursul unei seri muzicale, care a avut loc în 19 ianuarie 1905 în cazinoul militar, fiind cea de-a doua de acest fel din noul an. Concertul a debutat cu o uvertură clasică susținută de Regimentul de Infanterie nr. 29, sub bagheta Kapellmeister Heller. O senzație a fost concertul vocal susținut de tenorii regimentului, care au fost aplaudați îndelung, precum și recitalul la vioară executat cu precizie de către locotenentul Anton Grandjeau, care a prezentat publicului o piesă compusă de spaniolul Pablo de Sarasate. Concertul a continuat cu recitalul la pian al profesorilor prof. Karl Gaßner și Emil Balázs, care au executat în mod formidabil piese compuse de Bach și Moscheles.⁶¹ Surpriza serii a fost recitalul doamnei Johanna Schikofsky, soția brigadierului GM Schikovsky, care a cântat două cântece care au adus primăvara peste iarna înfrigurată de afară. Concertele au fost urmate de dans, participanții dansând csárdás și Boston. Evenimentul de vârf a fost reprezentat de cvadrila aranjată de locotenentul Baron Seiller. Seara muzicală a fost încununată de prezența cercurilor ofițerești și a celor civile. Brigadierul Schikofsky, în calitate de președinte al casinei (cazino) a făcut onorurile, salutându-i pe membrii importanți ai elitei militare și civile: Excelența Sa, comandantul corpului de armată Schwitzer von Bayersheim⁶², Excelența Sa L. von Weiß, Excelența Sa von Steffan, contesa Marie Dessewffy, domnul și doamna von Kovacsics, domnul și doamna von Németh, familiile Sternthal, Csurgay, Singruen, Redacsics etc.⁶³

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ignaz Moscheles (1794–1870) a fost un pianist, virtuoz, compozitor din Bohemia, Imperiul Habsburgic. În: http://www.musicweb-international.com/classrev/2016/Jan/Moscheles_book_p.html

⁶² Ludwig Schwitzer von Bayersheim (n.a.).

⁶³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Musikalischer Abend im Militärkasino* (21. Jänner 1905): 4.

Trupa muzicală Slavianski⁶⁴ din Rusia, aflată în turneu în orașele europene, a poposit și la Timișoara, unde a susținut un concert în data de 26 ianuarie 1905 în Reduta orașenească.⁶⁵ Cazinoul militar anunță ultima manifestare distractivă din sezonul de carnaval pe anul 1905, în care ofițerii își iau rămas bun de la Prințul Carnaval.

Deși apar mai rar în presă, și asociațiile muncitorești ale Timișoarei organizau seri de divertisment și baluri. Funcționarii Poștei și ai Telegrafului au planificat în seara de sâmbătă, 5 martie 1905, un concert, combinat cu dans în sala Redoutei, care s-a dovedit a fi unul foarte reușit. Concertul a fost cu atât mai interesant, cu cât a fost prezentă și domnișoara Ilonka Colubovits, renumită în Timișoara pentru glasul ei, care a cântat niște piese foarte frumoase din repertoriul popular. De asemenea, domnișoara Frida Fiegert, numită de către colegii privighetoarea Poștei, a cântat câteva piese pentru care ar fi fost invidiată chiar și de către o primadonă. Domnul Alexander Erdély a cântat la vioară, acompaniat fiind de domnișoara Böske la pian, fiind aclamați și aplaudați de către tot publicul participant. După aceste momente muzicale a urmat un program umoristic, iar apoi mult-așteptatul dans, care a durat până la orele dimineții. Au fost prezente 50 de doamne și 52 domnișoare.⁶⁶

Balul mascat al Asociației de filarmonică (*Philarmoniker*), care a avut loc în data de 7 martie 1905, în sala Redoutei, a reprezentat punctul culminant al sezonului anului 1905. Numărul măștilor și al costumelor foarte elegante și distinse a fost de câteva sute, dezvoltându-se un joc intrigant, dintre care au excelat câteva costume tip *Domino*. S-au făcut remarcate domnișoarele Szerényi, Bejczy, Szohner, Gyöngöffy. Comitetul de aranjare și cel de organizare au pregătit surprize de-a lungul întregii seri, iar muzica a fost asigurată de Regimentul de infanterie nr. 29.⁶⁷

Printre cele mai încântătoare distracții ale sezonului de carnaval al anului 1905 se regăsește balul costumat organizat de Asociația *Társaskör* din Elisabetin, care a avut loc în ziua de 2 martie în stabilimentul *Elisabeth*. Comitetul de aranjare și organizare în fruntea căruia s-a aflat domnul Karl Antalffy și-a dat silința pentru a asigura succesul balului. La bal au fost prezente domnișoare costumate în cele mai inspirate costume. Unele s-au îmbrăcat în haine tipic spaniole, în Frumoasa din Pădurea Adormită, în *Domino*, în haine specific alsaciene, în țărancă maghiară, în arlechin, în țărancă română, țărancă

⁶⁴ Antoaneta Olteanu, *Rusia imperială. O istorie culturală a secolului al XIX-lea* (București: All, 2012), 123.

⁶⁵ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Konzert Slavianski* (22. Jänner 1905): 5.

⁶⁶ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Unterhaltung der Postbeamte* (8. März 1905): 4.

⁶⁷ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Der Maskenball der Philarmoniker* (8. März 1905): 4.

olandeză, în Damă de pică, în Steaua Nordului, în Regina Noptii, în femeie bosniacă, în femeie tiroleză, în fetiță maghiară, în Rococo.⁶⁸ Costumele alese de dame erau dintre cele mai variate, fiind de inspirație central-europeană. Acestea optau să se îmbrace fie în haine specifice altor țări sau regiuni, precum Spania, Tirol, Alsacia, Bosnia, fie în personaje de basm, cum era cazul Frumoasei din pădurea adormită sau Albă-ca-zăpada, fie în costume de inspirație franceză, precum Arlechin, Domino (care presupune o îmbrăcăminte și un machiaj în alb-negru), Rococo (ceea ce presupunea o ținută puternic ornamentată și accesorizată), Dama de pică (o ținută foarte apreciată datorită misterului semnificației costumului, deseori întâlnită la Veneția). Alte dame alegeau elementele din natură, precum Steaua Nordului sau Regina Noptii, cărora deseori li se atribuie o notă de mister. Interesantă este alegerea costumelor de factură țărănească, unele dintre doamne alegând să poarte costume țărănești maghiare, românești sau bosniace, probabil din cauza faptului că acestea era exponente ale unei alte clase sociale decât cea din care proveneau doamnele participante la bal.

Presa timișoreană de limbă germană amintește de *Lumpenball*⁶⁹ – sinonim cu Burschenball, sărbătorit la Sibiu și Brașov – un bal organizat de o trupă de oameni amuzanți, care satirizau deseori tarele societății. Invitația la acest bal era formulată într-o manieră veselă și jucăușă:

“Lumpenball/Balul zdrențelor, în 7 martie 1905
Zdrențelor! Fraților! În ultima zi a carnavalului, adică marți, în data de 7 martie 1905 ne ținem Congresul în diferitele localități⁷⁰ ale hotelului din Iosefin, “Goldenen Löwen”. Fraților! Haideți toți împreună! Vrem să ne cerem drepturile! Abrogarea taxei pe hrană, zile libere de la muncă pentru toată săptămâna, instituirea unor bucătării populare cu servire de vin, asigurarea membrilor noștri împotriva pericolului apei, șamd șamd. Congresul este deschis de Șeful Zdrențelor cu un discurs măreț, după care urmează un concert fără sunet, susținut de membrii numeroși [ai trupei]. Intrarea este liberă! Totuși, în scopuri caritabile, donația făcută de o persoană este de 1.5 coroane, iar de familie de 4 coroane. Banii falși vor fi socotiți la jumătate din valoarea lor. Haideți sigur!”

În același registru, presa reține și desfășurarea unui carnaval planificat de *Temesvárer Gewerbe Harmonia* în ziua de luni, 6 martie 1905, intitulat *Seara Nebunilor*. Acest carnaval avea loc în sălile din *Fabrikshof*, având următorul program: 1. Intrarea triumfală a Prințului Carnaval cu alaiul său pe muzică

⁶⁸ *Temesvárer Zeitung. Südongarischer Lloyd, Das Kostümfest des Elisabethstädter Társaskör* (5. März 1905): 3.

⁶⁹ Sensul cuvântului german *Lumpe* este de cârpă, zdreanță. Cel mai probabil numele trupei a fost ales astfel pentru a produce râsul și amuzamentul publicului (n.a.).

⁷⁰ În limbajul epocii, *localități* era sinonim cu săli, încăperi (n.a.).

instrumentală comică de mare efect, fredonarea *Takarodó* de către corul de bărbați, balada *In der Nähe von Meißen* – pusă în scenă cu acompaniament coral, *Kommt herbei, ihr lustigen Narren* – cântec comic fredonat de corul de bărbați cu acompaniament orchestral, comediile de carnaval (*Fastnacht*) *Der Geistertanz um Mitternacht* sau *Der stille Mann*. După această pleiadă de evenimente umoristice și muzicale, se anunța dansul tuturor participanților. Fiecare vizitator primește la intrare contra unei mici sume de bani, un accesoriu amuzant de acoperit capul. Carnavalul începe la ora 8:37, iar anunțul din presă menționează ca distracția va dura până dimineața. Biletul de intrare este de 80 creițari.⁷¹

Venirea primăverii deschide un nou sezon de distracții publice, adunate sub numele de *Märzfeier*/sărbători de martie. Asociația de tineret din Fabric (*Fabriker Jugendverein*) anunță organizarea unei serbări de martie în ziua de duminică (12 martie 1905) în localurile proprii ale asociației, din *Bahnhofstrasse*, din casa *Massalits*. Discursul festiv va fi ținut de profesorul de gimnaziu Emerich Lovas, corul asociației va cânta mai multe cântece patriotice, iar membrii asociației vor recita poezii patriotice.

Presa anunță finalul sezonului de carnaval în data de 7 martie. “Carnavalul s-a terminat. Ieri (7 martie 1905) a fost ultima zi de manifestare a carnavalului. Și este foarte bine așa. Lumea nu merită mai mult. Peste tot pe unde ne uităm, vedem doar revoluții, războaie și crize. Vremea amuzantă a carnavalului trebuia să ne consoleze pentru acestea. Acum însă a trecut și timpul acesta! Miercurea Cenușii⁷²: tragem cortina, sfârșit. De fapt, este doar sfârșitul oficial, pentru că buna dispoziție, simfonia ciocnirii paharelor, foșnetul rochiilor de mătase, clipitul seducător, armoniile de vals plutitor – combinate cu vânătoarea, dansul, râsul, glumitul, intrigile și cochetarea, alături de iubiri și dezamăgiri, nu își găsesc sfârșitul acum. Acestea fac parte din parodia vieții. Fiți fără frică! Noi, oamenii moderni nu suntem adepții sfârșiturilor finale. În viața noastră cotidiană de fapt căutăm noi emoții, noi sezoane. Ne odihnim o perioadă la cafenea iar apoi o luăm de la capăt.”⁷³

Este de așteptat ca viața publică și manifestările de divertisment din timpul liber să fie strict legate de calendarul religios. Finalul sezonului de carnaval era echivalent cu începutul Postului Mare de dinaintea sărbătorilor pascale. Astfel, viața cotidiană a actorilor urbani se afla direct sub influența Bisericii. Fiind un element de tradiție, transmis din generație în generație, din mediul rural în cel

⁷¹ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Zum Narren-Abend der Temesvárer Gewerbe Harmonia* (5. März 1905): 4.

⁷² Pentru credincioșii romano-catolici, Miercurea Cenușii este numită prima zi a Postului mare. Această sărbătoare a fost instituită în timpul pontificatului lui Grigore I cel Mare. Zilele de dinaintea Miercuri Cenușii sunt punctele culminante ale carnavalului (n.a.).

⁷³ *Temesvárer Zeitung. Südungarischer Lloyd, Faschings-Schluß* (9. März 1905): 3.

urban, finalul carnavalului venea deseori cu cele mai frecventate baluri și distracții. Actorii sociali care participau la evenimentele de loisir, precum și organizatorii balurilor mascate păstrau pentru ultimele zile de dinaintea Miercurii Cenușii cele mai complexe evenimente sociale.

Putem identifica unele elemente ale unui bal reușit în citatul de mai sus. Încununat cu frumoase metafore, articolul de mai sus reliefează câteva aspecte definitorii ale balului: simfonia ciocnitului paharelor – după cum am precizat și mai sus, la balurile mascate, concerte, serate dansante, de regulă se consuma alcool, ceea ce conferea o stare euforică participanților – și foșnetul rochiilor de mătase – vestimentația doamnelor și domnișoarelor la fiecare bal era una pregătită de dinainte, fiind acordat un interes sporit materialelor purtate, croiului rochiilor și în special modei vremii. Din elementele unui bal perfect nu puteau să lipsească rochiile elegante ale doamnelor. Dansul era foarte important, fiind reliefat de către autorul articolului citat drept un vals al sentimentelor. Remarcăm importanța valsului, în particular, și a dansului, în general, drept un mod de a permite oamenilor să se cunoască, să discute, să flirteze, să cocheteze. Dansul era cel care reușea să îi aducă pe oameni mai aproape, să constituie elementul de viață privată, chiar intimă, de pe ringul de dans, parte componentă a spațiului public.

Balurile aveau o puternică componentă maritală. Scopul participării tinerilor și tinerelor la un bal era și cel marital, de piață conjugală, în care aceștia se puteau cunoaște și, sub niște reguli foarte stricte, puteau chiar interacționa și socializa. Această componentă maritală a balului și a seratelor dansante, este surprinsă condensat în următoarea enumerație: “armoniile de vals plutitor, combinate cu vânătoarea, dansul, râsul, glumitul, intrigile și cochetarea.”

Așadar, prima fază a apropierei dintre doi tineri era caracterizată de “vânătoare”, cea în care domnișoara începe să fie curtată de către tânăr, apoi urmând “dansul”. Bineînțeles, după ce domnișoara primește acordul tutorelui de a dansa cu tânărul dorit, acestora le este permis să socializeze, sub o atentă îndrumare, în această fază intrând “glumitul”. Ca în toate poveștile celebrelor romane de secol XIX, par a fi importante și aspectele de “intrigă” și “cochetare”, acțiuni și emoții care fac parte din viața individual – cotidiană a oricărui actor social al Timișoarei începutului de secol al XX-lea.

Timișoara prin larga sa întindere și decorsetarea cetății tip Vauban construită în secolul al XVIII-lea, a avut o expunere largă a spațiilor publice. Orașul de pe Bega era un construct constituit din cartierele vechi, care aveau o viață socială proprie. Cu toate că impozantele clădiri din piețele centrale ale urbei ofereau actorilor sociali perspective multiple de petrecere a timpului liber, fie prin servirea unei cești de cafea fierbinte la *Zum Goldenen Hirsch* în Piața Domului sau a unei înghețate, fie prin plimbarea pe străzile pietruite. Însă,

cartierele apărute relativ târziu în peisajul urban își vor dezvolta viața socială proprie, prin existența piețelor centrale ale fiecărui cartier, dar și prin cazinourile, hotelurile cu terasă, restaurante și cafenele existente atât în Iosefin, cât și în Fabric sau Elisabetin.

TIMIȘOARA DURING THE BELLE ÉPOQUE: PUBLIC BALLS AND ENTERTAINMENT

Abstract

The present study dwells with the daily life in Timișoara by the beginning of the 20th century. It is a radiography of balls and dance parties aiming to analyze the daily life of “the unnamed”, following the entertainment progress in Timișoara during the Belle Époque, on the basis of press data and memoirs. The functions of balls before and after the Great War are presented in different stages: organizing, press advertizing, clothes, dances, and the ball calenderer. Timișoara offered a cosmopolite space of entertainment and the different ethnic groups used to take part into such events. More than this, the code of manners played an important part as long as the social actors tried to follow the urban model through their clothes and etiquette. The basic question of the study is: How World War I changed the entertainment progress in Timișoara? *Temesvárer Zeitung*, the German newspaper was the main source with balls advertorials and chronicles it regularly published and allows so the researchers of today to inquiring into the social life in Timișoara in the beginning of the 20th century.